

Wpływ środowiska rodzinnego na zaburzenia w zachowaniu się u Dzieci

Na rozwój psychiczny dziecka wywierają swój wpływ zasadniczo trzy środowiska społeczne: środowisko rodzinne, środowisko szkolne, środowisko rówieśnicze. Największy wpływ na rozwój moralno - społeczny dziecka ma rodzina. Zwłaszcza rodzice stanowią decydujący czynnik wychowawczy. Jest to pierwszy świat dziecka, z którym styka się ono od urodzenia, a jednocześnie pierwsza jego szkoła, z której wynosi wyposażenie umysłowe i fizyczne na całe życie. Jest to jednocześnie zetknięcie się dziecka ze społeczeństwem, w którym przyjdzie mu żyć i rozwijać się.

Na rozwój psychiczny dziecka wywierają swój wpływ zasadniczo trzy środowiska społeczne: środowisko rodzinne, środowisko szkolne, środowisko rówieśnicze.

Największy wpływ na rozwój moralno — społeczny dziecka ma rodzina. Zwłaszcza rodzice stanowią decydujący czynnik wychowawczy. Jest to pierwszy świat dziecka, z którym styka się ono od urodzenia, a jednocześnie pierwsza jego szkoła, z której wynosi wyposażenie umysłowe i fizyczne na całe życie. Jest to jednocześnie zetknięcie się dziecka ze społeczeństwem, w którym przyjdzie mu żyć i rozwijać się. w rodzinie kształtuje się osobowość dziecka i nie ma żadnej innej instytucji społecznej, która by ją mogła w tym zastąpić.

Wartości wychowawcze rodziny, która zapewnia dziecku normalny rozwój i chroni przed wypaczeniem i wykołajeniem się są następujące: Rodzina jest komórką społeczną o zwartej strukturze, ale jest wewnętrznie zróżnicowana. Są w niej dorośli i dorastający, mają oni różne zadania, różny zakres obowiązków i odpowiedzialności, wszystkich łączy bliska więź uczuciowa.

W rodzinnej atmosferze kształtuje się postawa społeczna dziecka, wyrabia się szacunek dla starszych, dla ich autorytetu, umiejętność podporządkowania się obyczajom i zwyczajowym normom zaleceniom i nakazom... Normalne środowisko rodzinne zapewnia poczucie bezpieczeństwa i oparcie w sytuacjach nowych i trudnych.

Rodzina wpływa na rozwój umysłowy dziecka. Rozmowy z rodzicami, książki i Prasa znajdujące się w domu rodzinnym, uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych sprzyjają wzbogaceniu wiedzy dziecka, kształceniu jego spostrzegawczości, wyobraźni zdolności logicznego myślenia. Pozytywną funkcję odgrywa również akceptowanie przez rodzinę wiedzy oraz wysokich kwalifikacji zawodowych.

Rodzina oddziałuje na ukierunkowanie i poziom aspiracji młodzieży. Według Z. Zaborowskiego rodzina wprowadza dziecko w świat wartości kulturalnych i społecznych, w rodzinie po raz pierwszy dziecko styka się z pojęciami dobra i zła, rzeczy dozwolonych, pochwalonych i potępionych. Rodzice swoim zachowaniem i oceną mi ujawniają mu, co w życiu jest ważne, z czym należy się liczyć, w jakich

warunkach i w jakim stopniu. Rodzina wywiera także wpływ pośredni, selekcyjując wpływy zewnętrzne. To wszystko charakteryzuje rodzinę normalną, pozytywną, to jest taką, która chce, umie i ma warunki o spełniania swoich funkcji opiekuńczych i wychowawczych wobec dziecka.

Zaburzenia w zachowaniu u dzieci i trudności, jakie występują wówczas w procesie wychowania, mają silny związek z atmosferą w rodzinie i z typami postaw rodzicielskich.

Tak na przykład L. Kanner wyróżnił cztery typy postaw wiążąc je z charakterystycznymi reakcjami dziecka. Jedynie postawa akceptacji i uczucie przejawiające się w okazywaniu dziecku czułości w zajmowaniu się nim i w cierpliwym stosunku do niego sprzyja normalnemu rozwojowi osobowości wytwarzając poczucie bezpieczeństwa. Natomiast inne postawy, do których autor zalicza odtrącanie, perfekcjonizm i nadmierne chronienie, wpływają niekorzystnie na rozwój osobowości. przy postawie odrzucającej dzieci są zaniedbywane, a rodzice unikają z nimi kontaktów lub stosują surowe kary. Powoduje to zahamowanie rozwoju uczuć wyższych, agresywność i prowadzi do wykołajenia i przestępczości. Przy postawie perfekcjonistycznej ambicją rodziców jest wychowanie doskonałego człowieka. Stawiają oni dziecku wówczas nadmierne wymagania, dezaprobuja zwykle jego zachowanie, obwiniają, je bez uzasadnienia. Prowadzi to do braku zaufania we własne siły, stanów frustracyjnych, a nawet do obsesji. Postawa nadmiernie ochraniająca i opiekuńcza przejawia się bądź to w zbytnej pobłażliwości, bądź też w przytłaczaniu dziecka autorytetem. Rodzice rozpieszczają dziecko, dając mu stale do zrozumienia, że się dla niego poświęcają. Wtrącają się do wszystkich jego spraw, nie pozostawiając miejsca na jakiegokolwiek samodzielne poczynanie.

Konsekwencją takiej postawy jest opóźnienie dojrzałości i usamodzielnienia wskutek nadmiernej zależności od rodziców, a zwłaszcza od matki.

Jednym z czynników powodującym niedostosowanie jest atmosfera rodzinna, a negatywne sytuacje w jej życiu wewnętrznym powodują: napięcia psychiczne; brak poczucia bezpieczeństwa; utrudnienie życia. Podobne stany powstają u dziecka na skutek: ostrych konfliktów między rodzicami, stwarzających poczucie stałej niepewności w domu; faktycznej dezintegracji rodziny, poczucie obcości (w szkole dziecko zachowuje się coraz gorzej); aktywnego udziału dziecka w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych rodziny, w kłótniach, próbach pozyskiwania dziecka przeciwko jednemu z rodziców; stałych awantur, przy niskim poziomie kulturowym środowiska, które z istnieniem dziecka w ogóle się nie liczy; alkoholizm rodziców, negatywnego wpływu takich sytuacji jak libacje, brak zainteresowania dzieckiem; egoistycznej postawy rodziców zapewniających wysoki standard materialny, ale z bezkrytycznym eksponowaniem tego stanu na zewnątrz; izolacji rodziców od otoczenia, zamknięcia się jedynie w kręgu rodziny; postaw rodziców reprezentujących odmienne od proponowanych przez szkołę treści wychowawczych.

Takie warunki stworzone dziecku w środowisku rodzinnym mają poważny wpływ na powstanie niedostosowania społecznego. Już w wieku przedszkolnym (od 3

r. ż.) dzieci przejawiają swym zachowaniem rysy charakterystyczne dla różnych typów środowisk,, upodobniają się "do swych rodziców, przejmują właściwe cechy ich zachowania. Zaczynają też naśladować swych rówieśników.

Procesu uspołeczniania przebiega bowiem: poprzez identyfikację, czyli upodobnienia się do kochanych, bliskich sobie osób (przede wszystkim — rodziców), która prowadzi następnie do identyfikacji grupowe i powoduje przyswojenie sobie przez dziecko wzorów społecznych danego środowiska. Rodzice, rodzeństwo są to osoby znaczące, z którymi dziecko przebywa najwięcej, jest z nimi związane emocjonalnie i one przekazują mu kulturę, w której wzrasta, oraz narzucają role społeczne, tj. kolejne pozycje, jakie zajmuje w swoim kręgu społecznym i dostarczają wzorów wskazujących, jak się te role gra poprzez internalizację, czyli „uwewnętrznienie", przyjęcie za swoje wymagań i potrzeb otoczenia. Wielokrotnie powtarzane zewnętrzne nakazy i polecenia rodziców (potem wychowawców i członków grupy) utrwala się i stają się własnymi potrzebami dziecka oraz regulatorami jego postępowania.

Oba te zjawiska (identyfikacji i internalizacji), tak istotne we wczesnym okresie życia dziecka, trwają i towarzyszą dalszemu rozwojowi dziecka. Na poziomie elementarnym dziecko uczy się społecznych form zachowania w środowisku rodzinnym, potem przenosi je, identyfikuje i rozwija w grupach zewnętrznych. Te pierwsze ukształtowanie postawy społecznej stają się podstawą dalszego rozwoju. w rodzinach skłóconych częste awantury, ostre, ordynarne zwroty, które bywają niemal stałymi formami wzajemnego obcowania domowników, dziecko przyjmuje jako swoje, stosuje w kontaktach z rodzeństwem, często z rodzicami, przenosi je na teren szkoły — arogancko zachowuje się wobec nauczycieli, jest agresywne w kontaktach z rówieśnikami.

Mimowolnie naśladowując innych dziecko nie zdaje sobie sprawy ze związku między własnym zachowaniem a oddziaływaniem określonych wzorów. Ten stan rzeczy potwierdzają badania przeprowadzone przez J. A. Pielkowską, z których wynika, że,, modelem dla 26% dzieci było zachowanie się ich matek, które przejawiały wzmożoną pobudliwość nerwową i łatwo wpadały w gniew.

W związku z problemem identyfikacji i internalizacji wysuwa się znaczenie takich Negatywnych wzorców społecznych, jak alkoholizm i przestępczość występująca w rodzinie. Liczni są zwolennicy poglądu, iż na kształtowanie się stosunku chłopca do alkoholu u decydujący wpływ ma przykład ojca. Chłopiec w ojcu widzi wzór siły i męstwa i sam pije za jego przykładem. Wśród synów alkoholików spotyka się o wiele więcej alkoholików niż wśród innych mężczyzn w tym samym wieku. Uważa się, że 50%- 80% alkoholików wychowało się w rodzinach, których notowano nałogowy alkoholizm.

Badania E. Żabczyńskiej wykazały, że w 64% badanych rodzin rodzice nadużywali alkoholu, w 44%ojciec, a w 20% oboje rodzice. Picie alkoholu przez nieletniego jest uważane za niebezpieczny symptom jego wykolejenia. Bywa ono

często bezpośrednią przyczyną dokonywania przestępstw, zwłaszcza o charakterze chuligańskim.

Rodzina, której członkowie popełniają przestępstwa, dostarcza drastycznie negatywnych wzorów postępowania. Zależność między wykojeniem się nieletnich a przestępczością występującą w ich rodzinach występuje często w stopniu statystycznie istotnym. w badaniach przeprowadzonych przez E. Żabczyńską, w 19% przypadków karany sądownie był ojciec (w tym 8%ojców było recydywistami), 5% — karana była matka, w 8% karani byli oboje rodzice (w tym 4% recydywistów). w 32% rodzin występowała zatem przestępczość rodziców.

Prawidłowo funkcjonującą może być w zasadzie tylko rodzina pełna. w przypadku braku jednego z rodziców drugi przyjmuje wszystkie funkcje, które w normalnej, pełnej rodzinie są rozłożone na dwie osoby — a więc kierowanie wychowaniem dzieci, zaspokajanie potrzeb materialnych rodziny, wytwarzanie właściwej atmosfery w domu, więzi rodzinnej. Nieumiejętność, niemożność, a czasem niechęć ponoszenia trudu i spełniania tak wielkich obowiązków przez jednego tylko z rodziców, powoduje często, że rodziny niepełne nie spełniają prawidłowo swojej funkcji społecznej.

Szczególne zagadnienie stanowią rodziny matek samotnych (rozwidzione, opuszczone przez mężów, wdowy), które z reguły kochają swoje dzieci i chciałyby je dobrze wychować, nie potrafią jednak lub nie są w stanie stworzyć im właściwych warunków wychowawczych. w rezultacie tracą autorytet i stają się bezradne wobec narastających trudności, jakie sprawia nieletni.

Bardziej niekorzystna bywa sytuacja wychowawcza i jej wpływ na dalsze zachowanie się dzieci w przypadkach rozejścia się rodziców lub porzucenia rodziny przez ojca niż w wypadkach półsieroctwa lub sieroctwa. Okres konfliktów rodzinnych, poprzedzające rozejście się rodziców, atmosfera pretensji, podejrzeń, awantur a nawet bójkę między rodzicami, wzajemnie poważanie autorytetu w oczach dziecka, znacznie wpływa na niedostosowanie społeczne nieletniego niż ogólnie cięższa sytuacja rodziny wynikała na skutek śmierci jednego z rodziców.

Na warunki życia rodziny wpływa jej wielkość. Większa liczba dzieci w rodzinie powoduje inne układy wewnątrzrodzinne z uwagi na krzyżowanie się stosunków między wieloma osobami, pogarsza warunki materialne oraz mieszkaniowe, utrudnia opiekę nad dziećmi.

Środowisko rodzinne, które wychowuje dziecko i kształtuje jego postawy moralno

społeczne, niewątpliwie bardzo silnie oddziałuje na jego postępowanie w dalszych okresach życia.

LITERATURA:

1. K. Pospieszyl, E. Żabczyńska: Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa 1981, PWN
2. K. Kuberska — Gaca, A. Gaca: Profilaktyka niedostosowania społecznego w szkole. Warszawa 1986, WSiP
3. J. Wołczyk: Jak wychować młodzież? Warszawa 1971, Książka i Wiedza
4. S. Ehrlich: Wiążące wzory zachowania. Warszawa 1995, PWN
5. O. Lipkowski: Resocjalizacja. Warszawa 1976, WSiP
6. Tuchan Mirza — Baranowska, H. Namonicz — Chrzanowska, A. Kobus, P. Wierzbicki: Przestępczość nieletnich w Warszawie. Warszawa 1971
7. Z. Skorny: Psychologia wychowawcza dla nauczycieli. Warszawa 1987, WSiP
8. Z. Zaborowski: O Rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno — wychowawcza. Warszawa 1969, Nasza Księgarnia
9. M. Przetacznikowa: Rozwój i wychowanie dzieci i młodzieży w średnim Wieku szkolnym. Warszawa 1971, Nasza Księgarnia
10. J. A. Pielkowa: Wpływ warunków życia w rodzinie na agresywne zachowanie dzieci. „Problemy Opiekuńczo — Wychowawcze” 1997 nr 3
11. E. Żabczyńska: Przestępczość dzieci. Warszawa 1983, PWN
12. H. Kołakowska — Przełomiec: Środowisko rodzinne w świetle badań kryminologicznych. W: Zagadnienia przestępczości w Polsce, praca zbiorowa pod redakcją J. Jasińskiego, Warszawa 1975, Wydawnictwo Prawnicze